

Asia: VN/501/2020

Lausuntopyyntö iäkkäiden henkilöiden palvelukokonaisuutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Lausunnonantajan organisaatio

Muu

1. Sosiaalihuoltolain 21 §:n mukaisia asumispalveluja ovat tilapäinen asuminen, tuettu asuminen sekä nk. tavallinen palveluasuminen ja tehostettu palveluasuminen. Palveluasumisella tarkoitetaan (kunnan järjestämässä) palveluasunnossa järjestettävää asumista ja palveluja. Erona tehostetun ja tavallisen palveluasumisen välillä on, että tehostettu palveluasuminen sisältää ympärivuorokautiset palvelut. Voitaisiinko tavallisen palveluasumisen käsite mielestänne poistaa lainsäädännöstä?

Ei kantaa

2. Jos tavallisen palveluasumisen käsite poistetaan lainsäädännöstä, pitäisikö muutoksen koskea

Ei kantaa

3. Jos tavallinen palveluasuminen (kunnan järjestämässä palveluasunnossa) poistuisi palveluvalikosta, pitäisikö kunnan sosiaalitoimella olla velvollisuus joissakin tapauksissa järjestää asiakkaalle hoitoa ja huolenpitoa turvaavien palvelujen lisäksi myös asunto?

Ei kantaa

4. Jos tavallinen palveluasuminen jää lainsäädäntöön, pitäisikö omaishoidon tuesta annettua lakia muuttaa niin, että omaishoidon tukea voidaan myöntää myös tavallisen palveluasumisen asiakkaille?

Ei kantaa

5. Pitäisikö tehostettua palveluasumista ja muita asumis- ja palvelumuotoja voida toteuttaa samassa toimintayksikössä?

Ei kantaa

6. Voitaisiinko iäkkäiden henkilöiden asumisen monimuotoisuutta edistää muilla lain muutoksilla?

Kyllä

7. JOS vastasitte kyllä kysymykseen 6, kuvatkaa, millaisilla muilla lainmuutoksilla asumisen monimuotoisuutta voitaisiin edistää.

-

8. Sosiaalihoitolain 21 §:n 3 momentin mukaan palveluasumisen saannin edellytyksenä on, että henkilö tarvitsee soveltuvan asunnon sekä hoitoa ja huolenpitoa. Tehostetun palveluasumisen saanti edellyttää lisäksi, että hoidon ja huolenpidon tarve on ympärivuorokautinen. Pitäisikö laissa määritellä tehostetun palveluasumisen saannin edellytykset nykyistä tarkemmin?

Kyllä

9. Kotipalvelun sisältönä on sosiaalihoitolain 19 §:n mukaan jokapäiväiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittaminen tai niissä avustaminen. Nämä toiminnot ovat: asuminen, hoito ja huolenpito, toimintakyvyn ylläpito, lasten hoito ja kasvatusta sekä asiointi. Luettelo ei ole tyhjentyvä. Kotipalveluun sisältyvät tukipalvelut ovat: ateriat-, vaatehuolto- ja siivouspalvelut sekä sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut. Pitäisikö kotipalveluun sisältyvät tukipalvelut erottaa omaksi palvelumuodokseen?

Ei kantaa

10. Vastaavatko kotipalvelun ja tukipalvelujen käsite ja sisältö nykyisiä asiakkaiden tarpeita vai pitäisikö palvelujen nimikettä ja/tai niiden sisältöä muuttaa?

Ei

11. Eduskunnan käsiteltävänä on hallituksen esitys (HE 4/2020 vp), jossa vanhuspalvelulakiin ehdotetaan säännöksiä tehostetun palveluasumisen henkilöstömitoituksesta. Pitäisikö myös kotihoidon henkilöstön määrästä säätää lain tasolla?

Ei kantaa

12. JOS vastasitte kyllä kysymykseen 11, kuvatkaa millä tavalla asiasta pitäisi säätää. Olisiko esimerkiksi Laatusuosituksessa hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2017–2019 (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:6) oleva suositus kotihoidon henkilöstön määräytymisestä toimiva tapa?

-

13. Tukeeko nykyinen vanhuspalvelulain säännös toimintayksikön johtamisesta (21 §) riittävästi johtamisen kehittämistä?

Ei

14. Mitä muuta haluatte tuoda esiin iäkkäiden henkilöiden palveluja koskevan lainsäädännön kehittämisestä?

Saamelaiskäräjät toteaa seuraavaa:

- 1) Toimenpiteitä iäkkäiden henkilöiden palvelukokonaisuuksien ja heidän yhteiskunnallisen asemansa parantamiseksi tarvitaan kiireellisesti. Toimenpiteisiin on kirjattava saamelaisten

ikäihmisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaaminen alkuperäiskansana palveluissa, sillä ne toteutuvat nykytilanteessa heikosti.

- 2) Lakiuudistuksissa tulee todeta eksplisiittisesti saamelaisten perustuslaillinen erityisasema ja oikeudet alkuperäiskansana sekä viitata saamen kielilakiin.
- 3) Tavoite edistää iäkkäiden henkilöiden mahdollisuutta elää ja asua turvallisesti heille soveliaissa monimuotoisissa asumisympäristöissä on erittäin tärkeä. Tätä toteutettaessa tulee turvata saamelaisten ikäihmisten mahdollisuus elää mahdollisimman pitkään oman kieli- ja kulttuuriyhteisön jäsenenä sekä sellaisten hoito- ja hoivapalvelujen piirissä, joissa heidän kielelliset ja kulttuuriset oikeutensa sekä tarpeensa toteutetaan, ja he voivat elää arvokasta vanhuutta.
- 4) Omakielisyys ja kulttuurinmukaisuus tulee ottaa palvelun laadun kriteerien joukkoon. Iäkkäiden saamelaisten henkilöiden palveluja järjestettäessä ja hoitomitoituksessa on turvattava saamen kielentaitoisen ja kulttuurisesti osaavan henkilöstön saatavuus. Henkilökunnan kulttuurista osaamista on vahvistettava kautta linjan.
- 5) Käyttöön otettavat, toimintakykyä mittaavat testit sekä muistitestit on voitava toteutettava asiakkaan äidinkielellä ja hänen kulttuuripiiriinsä sovellettuina. Suomenkieliset testit, jotka perustuvat yleistettyihin kysymyksenasetteluihin voivat johtaa saamelaisasiakkaiden kohdalla väärin diagnooseihin ja heidän tarpeidensa huomiotta jättämiseen.
- 6) Kuntien velvoite suunnitelmalliseen toimintaan ja yhteistyöhön eri toimijoiden kesken ikäihmisten palvelujen järjestämiseksi sekä hyvinvoinnin tukemiseksi tulee tarkentaa koskemaan eri väestöryhmien tarpeita ja saamelaisten kotiseutualueella erityisesti saamelaisia. Nykytilanteessa nämä ovat jääneet huomiotta.
- 7) Tavoitteena olevan yhdenvertaisuuden toteutumiseksi on tärkeätä, että saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset tarpeet huomioidaan ikäihmisten palveluissa. Siihen liittyen saamelaisen ikääntyvän väestön erityistarpeiden tunnistamista ja niihin vastaamista tulee tehostaa palvelusuosituksissa ja strategioissa sekä saamelaisasiakkaan palvelutarpeen arvioinnissa, -suunnitelmissa ja niiden toteutuksessa.

Saamelaiskäräjät pitää erittäin tärkeänä sitä, että hallitus on kiinnittänyt huomiota iäkkäiden henkilöiden palvelutilanteeseen ja yhteiskunnalliseen asemaan. Saamelaiskulttuurissa ikäihmisiä kunnioitetaan suuresti ja sen tulisi näkyä myös yhteiskunnan heille tarjoamissa palveluissa paremmin kuin nykyisissä olosuhteissa. Saamelaisten ikäihmisten merkitys saamen kielen ja kulttuurin kantajana on ensiarvoisen tärkeä saamelaisyhteisöissä, ja sitä tulisi vaalia sekä vahvistaa myös palvelujen avulla. Tämä on osa saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien ja alkuperäiskansaoikeuksien toteuttamista, joihin Suomi on sitoutunut.

Tällä hetkellä saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia tarpeita ei huomioida riittävästi iäkkäitä ihmisiä koskevassa lainsäädännössä, strategisella ohjelmatasolla (Ikäohjelma), palvelusuosituksissa ja niiden toteutuksessa. Lausunnolla olleessa ikääntyneiden palvelusuositus -esityksessä ei ollut mitään mainintaa kielellisistä ja kulttuurisista oikeuksista sekä erityistarpeista, puhumattakaan saamelaisten alkuperäiskansa-asemasta. Saamelaiskäräjät pitää tätä seikkaa valitettavana puutteena, ja esittää, että käynnissä olevissa lainsäädännön, ohjelmien ja suositusten uudistusten yhteydessä nämä seikat

korjataan systemaattisesti. Laissa ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012, vanhuspalvelulaki), todetaan kyllä tarve ottaa huomioon asiakkaan äidinkieli ja kulttuuri. Lakiuudistuksissa tulisi kuitenkin todeta eksplisiittisemmin myös saamelaisten perustuslaillinen erityisasemaa alkuperäiskansana sekä viittaukset saamen kielilakiin.

Saamelaisten ikäihmisten asema ja oikeudet

Saamelaiset ikäihmisillä on perustuslain (17.3§) mukainen oikeus alkuperäiskansana kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen sekä saamen kielilain (1086/2003) mukaan oikeus omakielisiin palveluihin saamelaisten kotiseutualueella. Terveydenhuoltolaki (1326/2010, 6.3 §) sisältää viittauksen saamen kielilakiin. Laissa sosiaalihuollosta (1341/2014, 4 §) todetaan, että sosiaalihuollon toimenpiteitä ja palveluja järjestettäessä on huomioitava asiakkaan kielellinen ja kulttuurinen tausta. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812, 4 §) sekä laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (1326/2010, 6.3 §) todetaan, että palveluja toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan äidinkieli ja kulttuuritausta.

Suomi on allekirjoittanut ja sitoutunut noudattamaan useita kansainvälisiä sopimuksia, jotka turvaavat saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia, kielellisiä oikeuksia ja ihmisoikeuksia, kuten YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopim), YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän vastainen yleissopimus (CERD), Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sivistyksellisiä ja sosiaalisia oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS), Euroopan neuvoston kieliperuskirja, Euroopan neuvoston kansallisia vähemmistöjä koskeva puiteyleissopimus ja ILO 169. YK:n alkuperäis-kansajulistuksen 21. artiklan mukaisesti sopimusvaltiot toteuttavat tehokkaat toimet ja tarvittaessa erityistoimet, joilla varmistetaan alkuperäiskansojen taloudellisten ja sosiaalisten olojen jatkuva parantaminen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä alkuperäiskansoihin kuuluvien vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin

Sopimusten toteutumisen seurantaraporttien mukaan saamelaisten ikäihmisten palveluissa ja asemassa on edelleen vakavia puutteita (CM/RESCMN(2017)1, CM/RECCHL(2018)5), vaikka joitakin positiivisia kehitysaskelia on tapahtunut viime vuosikymmeninä saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten ikäihmisten palvelujen kehittämiseksi.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten ikäihmisten palveluiden toteutuma ja kehittämistarpeet

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten ikäihmisten palvelujen saatavuudessa ja laadussa on monia ongelmia, kuten viimeaikaiset tutkimukset ja selvitykset ovat osoittaneet (Heikkilä et al 2013 ja 2019, Saamebarometri 2016, Lehtola ja Ruotsala-Kangasniemi 2017). Sosiaali- ja terveydenhuollossa vain yksittäisiä saamenkielen-taitoisia ammattihenkilöitä, joten omakielisen palvelun saaminen erityisesti inarin- tai koltansaameksi on heikkoa (Saamebarometri 2016). Samoja puutteita on todettu myös läkkäiden yhteensovitetujen palvelujen kokonaisuus Lapin maakunnassa (Lohtander 2018) sekä THL:n Lapin arviointiraportissa (Sosiaali- ja terveyspalvelut OYS-erityisvastuualueella : Asiantuntija-arvio, syksy 2019).

Tällä hetkellä saamelaisilla ikääntyneillä on vain vähäisessä määrin mahdollisuus käyttää omaa äidinkieltään kotiin annettavissa palveluissa, hoito- ja hoivapalveluissa, palvelutaloissa, asumispalveluyksiköissä tai muun hoitohenkilökunnan kanssa. Muistisairaiden saamelaisten määrän lisääntymisen myötä korostuvat kysymykset iäkkään ihmisen oikeudellisesta asemasta ja yhdenvertaisuudesta sekä itsemääräämisoikeudesta. Muistisairauksien diagnostiikassa tulisi käyttää menetelmiä, jotka ovat äidinkielisiä ja sisällöllisesti huomioivat tutkittavan henkilön kulttuurin ja yhteiskunnallisen aseman. Nykyisissä testeissä käytettävät ilmaisut ja kontekstit voivat olla vieraita saamelaisille ikäihmisille, mikä voi heikentää tai vääristää testin tulosta. Diagnostiikka voi myös jäädä puutteelliseksi, jolloin potilaalla ei ole mahdollisuuksia saada tarvitsemiaan muistisairauksien hoitoja.

Asiakkaan itsemääräämisoikeutta tuettaessa on tärkeitä, että ikäihmisten neuvonnassa ja asiakasohjauksessa varmistetaan saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen palvelun saatavuus. Asiakkailta ja heidän omaisiltaan tulee olla äidinkielellään riittävästi tietoa eri vaihtoehdoista ja niiden toteutusmahdollisuuksista. Palvelutarpeen määrittely ja toimintakyvyn arvioinnin testaukset tulee tapahtua asiakkaan äidinkielellä ja hänen kulttuuritaustansa huomioon ottaen.

Kotona asumista tulee tukea mahdollisimman pitkälle, jotta saamelaisen ikäihmisen yhteisölliset siteet säilyvät. Tämä tarkoittaa saamenkielisiä ja kulttuurin mukaisia kotiin annettavia palveluja. Saamelaisten ikääntyneiden kohdalla saamenkielisen ja kulttuurilähtöisen osaamisen tarve korostuu erityisesti kotiin annettavissa palveluissa. Saamelaisten ikäihmisten tarpeisiin kehitetyt kulttuuriset toimintamallit (Veahkki, Auttaja-Aslak, Kylätyöntekijä) viedään uusiin malleihin ja suosituksiin.

Saamelaisilla ikäihmisillä kulttuurinmukainen elämäntapa ja yhteyden säilyttäminen omaan yhteisöön ovat merkittäviä hyvinvointia edistäviä tekijöitä. Niiden on havaintojen ja alustavien tutkimustulosten mukaan todettu myös osaltaan ylläpitävän ikäihmisen toimintakykyä merkittäväällä tavalla sekä muistisairaana henkilön orien-taatiota ja arjessa pärjäämistä. Esimerkiksi Norjan Karasjoella, jossa on perustettu saamelaiskulttuurin mukainen hoivapalveluyksikkö, on todettu, että muistisairaana saamelaisasiakkaat kokevat olonsa turvallisemmaksi tutussa ympäristössä, mikä näkyy mm. levottomuuden ja käytösongelmien vähenemisenä ja hyvinvoinnin lisääntymisenä (Utviklingssenter for sykehjem og hjemmestjenester til den samiske be-folkningen (USHT)).

Palvelujen laatu ja vaikuttavuus

Äidinkielen käyttömahdollisuus sekä kulttuurinmukainen palvelu tulee ottaa yhdeksi palvelun laadun ja vaikuttavuuden kriteeriksi.

Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön kielellistä ja kulttuurista osaamista tulee vahvistaa. Tämä tarkoittaa mm. kykyä kohdata eri kulttuuripiiristä tulevia asiakkaita ja toimia kunnioittavasti kulttuurisesti monimuotoisessa työympäristössä. Samanlaisten palvelujen tarjoaminen kaikille ei

vastaa yhdenvertaisuuden toteutumista, kun asiakkaiden tarpeet ovat erilaiset. Sen vuoksi palveluiden laatu ja vaikuttavuus voivat edellyttää asiakkaan erityistarpeiden tunnistamista ja niiden mukaista positiivista erityiskohtelua.

Muussa tapauksessa ei voida turvata palvelujen laatua ja vaikuttavuutta riittävästi.

Asiakastyön kielelliset ja kulttuuriset ongelmat jäävät tällä hetkellä liian vähälle huomiolle. Todellisuudessa hoito- ja hoivapalvelutilanteissa voi syntyä monia potilas- ja asiakasturvallisuutta vaarantavia tilanteita, kun hoito- ja hoivahenkilöstöllä sekä asiakkaalla tai hänen omaisillaan ei ole yhteistä kieltä. Etenkin hoitoja aloitettaessa, lääkemääräyksiä annettaessa ja niiden seurannassa sekä kotiutuksen yhteydessä annettavien hoito-ohjeiden kohdalla on tärkeätä että asiakas/potilas ymmärtää annetut ohjeet, ja saa riittävästi eksaktia tietoa voidakseen noudattamaan ohjeita. Tässä mielessä kielellä voi olla myös merkittävällä tavalla hoito/palvelutapahtuman vaikuttavuuteen liittyvistä seikoista.

Yksityiskohtaiset kommentit esityksiin lainkohtiin tarvittavista muutoksista

Lähtökohtaisesti palvelujen laadun ja niiden kriteeristön yhdenmukaistaminen ovat kannatettavia tavoitteita, mutta sen ei tule sivuuttaa kielellisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden turvaamista ikääntyneiden ihmisten palveluissa. Nämä ovat välttämättömiä edellytyksiä sille, että palvelut voidaan toteuttaa saamelaisten iäkkäiden ihmisten ihmisarvoa kunnioittaen.

Vanhuspalvelulain § 4:ään, jonka mukaan kunnan eri toimialojen on toimittava yhteistyössä keskenään ja kolmannen sektorin, yksityisten ym. toimijoiden kesken ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi sekä § 5:ään jonka mukaan kuntien tulee toimia suunnitelmallisesti näiden edistämiseksi, tulee sisällyttää lakiin tai vähintäänkin perusteluosaan kohta, jonka mukaan nämä koskevat saamelaisten kotiseutualueella erityisesti myös saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita. Kuntien velvoitetta huomioida tasapuolisesti eri väestöryhmät hyvinvointistrategisessä suunnittelussa ja väestön hyvinvoinnin seurannassa, ei tämänhetkisten kokemusten perusteella toteuteta muuten riittävästi.

Lakiin ehdotettujen monimuotoisen asumisen kehittämistä tarkoittavien informatiivisten täsmennysten tulee sisältää kielellisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden huomioimisen.

Vanhuspalvelulain 12 §:n mukaan kunnan on järjestettävä ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia neuvontapalveluja. Näitä tulee tarjota saamenkielisinä ja kulttuurinmukaisina kuten edellä on todettu ja perusteltu.

Sosiaalihuoltolain 21 §:ssä määritellään palveluasumisen käsite ja sisältö, ja todetaan, että palveluihin sisältyvät asiakkaan tarpeen mukaan hoito ja huolenpito, toimintakykyä ylläpitävä ja

edistävää toimintaa, aterian-, vaatehuolto-, peseytymis- ja siivouspalvelut sekä osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut.

Asiakkaan tarpeen mukaisia palveluja määriteltäessä on huomioitava hänen kielensä ja kulttuuristaan aiheutuvat erityistarpeet, eikä niitä tule määritellä pelkästään samoilla kriteereillä kaikille. Nämä tulee huomioida myös kotipalvelun ja kotihoidon määrittelyn kriteereissä (19§).

Vanhuspalvelulain mukainen palvelutarpeen arviointi ja palvelusuunnitelman laatiminen (16 § ja 18 §) tulee tapahtua asiakkaan äidinkieli ja kulttuuriset erityispiirteet tunnistaen ja niihin vastaten. Hänen hoitonsa ja huolenpitonsa tulee järjestää niin, että hänen mahdollisuutensa kielensä ja kulttuurinsa sekä yhteisöllisten suhteiden ylläpitämiseen turvataan. Palvelut tulee toteuttaa myös tässä suhteessa kokonaisvaltaisesti ja mielekkäinä kokonaisuuksina.

Kielen ja kulttuuriin liittyvät erityistarpeet tulee ottaa huomioon myös määriteltäessä iäkkäille myönnettyjen palvelujen (tunteina) toteuttamiseen tarvittavan henkilöstön välittömään asiakastyöhön käytettävissä olevaa työaikaa. Vastaavasti se on huomioitava yhtenä kriteerinä tehostetun palveluasumisen henkilöstömitoituksessa.

Vanhuspalvelulain 21 § mukaan toimintayksikön johtaja vastaa siitä, että asiakastyössä noudatetaan laissa säädettyjä periaatteita ja että palvelut täyttävät muutkin niille asetetut vaatimukset. Näistä vaatimuksista tärkeimpiin kuuluu määrältään ja koulutukseltaan riittävä henkilöstö.

Henkilöstön mitoitus koskevilla suosituksilla ja lainkohdilla sekä soveltamisohjeilla on todettava henkilöstön kielellinen ja kulttuurinen osaaminen yhtenä kriteerinä. Lisäksi on mahdollistettava kielitaitoisien henkilöstön mahdollisimman tarkoituksenmukainen käyttö työnohjauksella ja henkilöstön kohdentamisena tarpeen mukaan. Kielitaito on luettava erityisosaamiseksi ja se on huomioitava asianmukaisesti myös palkkauksessa. Henkilöstön mahdollisuudet kielitaidon ylläpitämiseen ja kehittämiseen on turvattava. Omavalvontasuunnitelmiin on kirjattava saamelaiden kotiseutualueella kriteereiksi saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen palvelun tuottaminen (henkilöstö, osaaminen). Esimiesten vastuulla tulee olla myös hyvän ja syrjimättömän työpaikkailmapiiirin luominen sekä henkilöstön syrjivään tai epäasialliseen käytökseen puuttuminen.

Seuranta ja tiedonkeruu

Seuranta ja tiedonkeruu ovat tärkeä osa iäkkäiden palvelujen toteutusta. Sen lisäksi, että on tärkeä seurata palvelujen kielellistä ja kulttuurista toteutumista yhtenä laatu-kysymyksenä, tulee kiinnittää erityistä huomiota tietosuojaan. Tämä koskee niin palvelujen järjestäjiä kuin THL:lle säädettyä velvollisuutta kerätä tietoja, tiedontuottajien velvollisuutta antaa tietoja, tietojen julkisuutta sekä tietojen luovuttamista valvontaviranomaisille. Näitä tehtäviä toteutettaessa tulee erityisen huolellisesti toteuttaa tietosuojamääräyksiä, jotka koskevat erityisiä henkilötietoryhmiä. EU:n tietosuoja-asetuksessa (GDPR, EU 2016/679) ja Suomen tietosuojalain (2018/1050) säädetään henkilötietojen käsittelyn oikeusperusteesta ja erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvien tietojen käsittelystä eräissä tilanteissa.

Lähtökohtaisesti henkilötietoja, jotka ovat erityisen arkaluonteisia perusoikeuksien ja -vapauksien kannalta, on suojeltava erityisen tarkasti, koska niiden käsittelyn asiayhteys voi aiheuttaa huomattavia riskejä perusoikeuksille ja -vapauksille. Tällaisia ovat muun muassa henkilötiedot, joista ilmenee rotu tai etninen alkuperä. Sää-dösten mukaan näitä henkilötietoja ei pidä käsitellä, muissa kuin tietosuojasetuksessa määritellyissä tai kansallisessa lainsäädännössä ja erityisissä tietosuojasäännöksissä määritellyissä tapauksissa. Sellaisia ovat mm. erinäisten lakisääteisten velvoitteiden noudattamista tai yleistä etua koskevan tehtävän suorittamista tai re-kisterinpitäjälle kuuluvan julkisen vallan käyttämistä varten.

Erityisten henkilötietoryhmien osalta yleisiä tietosuojaperiaatteita on noudatettava tarkasti. Se tarkoittaa mm. erityisiä toimenpiteitä henkilötietojen lainmukaisen, asianmukaisen ja rekisteröidyn kannalta läpinäkyvän käsittelyn turvaamiseksi luottamuksellisesti ja tietoturvallisesti. Tietoa on kerättävä vain tarpeellinen määrä henkilötietojen käsittelyn tarkoitukseen nähden. Tietovarantoa on päivitettävä ja säilytettävä muodossa, josta rekisteröity on tunnistettavissa ainoastaan niin kauan kuin on tarpeen tietojenkäsittelyn tarkoitusten toteuttamista varten.

Erityisiä henkilötietoryhmiä koskevan tiedon kerääminen, säilyttäminen ja käsittely edellyttävät tietosuojavaltuutetun toimiston mukaan huolellista vaikutusten arviointia ja tietoisia toimia. Vaikutusten arvioinnissa tulee käydä läpi ja kuvata henkilötietojen käsittelyprosessit vaiheittain, arvioida käsittelyn tarpeellisuutta, oikeasuhteisuutta ja henkilötietojen käsittelystä aiheutuvia riskejä sekä suunnitella tarvittavat toimenpiteet, joilla riskejä ennakoidaan tai ongelmiin puututaan. Tavoitteena on arvioida, onko jäljelle jäänyt riski oikeutettu ja hyväksyttävissä käsillä olevissa olosuhteissa. Vaikutusten arviointi on siten välttämätön menetelmä rekisterinpitäjää tietosuojalainsäädännön vaatimusten noudattamisessa, sen dokumentoinnissa ja osoittamisessa.

Sähköisiä asiakastietoja kerääville ja käsitteleville toimijoille tulisi olla selkeästi julkilausuttu ohjeistus yllä kuvattujen riskien arviointiin ja estämiseen kohdistuvien tietuisten toimenpiteiden toteuttamisesta. Tämä tarkoittaa mm. teknisten edellytysten luomista, opastusta ja valvontaa sekä muilla tavoin sen osoittamista, että rekisterinpitäjänä toimiva organisaatio ja henkilötietojen käsittelijät tiedostavat ja ovat varautuneet erityisiä henkilötietoryhmiä koskevien tietojen käsittelyyn liittyvien riskien tunnistamiseen, niiden todennäköisyyden ja vakavuuden arviointiin sekä noudattavat asianmukaisia tietoturvallisia käytäntöjä.

Lisäksi on huomattava, että esim. äidinkielen luokituksen perusteella syntyneitä tie-dostojen osia voidaan tietyissä tapauksissa pitää etnisiä tietoja sisältävinä rekistereinä, joiden käsittelyä koskevat erityisesti salassapitoa koskevat tietosuojavelvoitteet. Tietosuojavaltuutetun toimiston mukaan pienten väestöryhmien osalta henkilöiden välillisen tunnistettavuuden riski voi ilmetä kolmen taustatiedon esiintyessä samanaikaisesti, vaikka suorat henkilötunnisteet olisi poistettu. Tällaisten tietojen säilytyksessä ja käytössä on noudatettava erityisiä tietoturvakäytäntöjä. Esimerkiksi normaalisti käytetyt ja hyväksytyt pseudonymisointi- ja anonymisointikäytännöt eivät aina ole riittäviä pieniin väestö- ja kansanryhmiin kuuluvien henkilöiden tietosuojan turvaamiseksi. Pelkästään nimien ja muiden yksilöintitietojen poistaminen ei siis aina tarkoita, että henkilörekisterin tiedot muuttuisivat anonyymeiksi. Tä-hän liittyviin riskeihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota asiakasasiakirja-aineistoja ja niistä koostuvia tietovarantoja luotaessa sekä niitä käytettäessä.

Lausunnosta päätti Saamelaiskäräjien puheenjohtaja.

Lausunnon valmisteluun osallistui Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen suunnittelija Lydia Heikkilä.

Enontekiö 10.8.2020

merk.

Tuomas Aslak Juuso

Lydia Heikkilä

puheenjohtaja

suunnittelija

Saamelaiskäräjät

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, Saamelaiskäräjät

Lähteet:

Heikkilä, Lydia & Laiti-Hedemäki, Elsa & Pohjola, Anneli 2013: Buorre eallin. Saamelaisten hyvä elämä ja hy-vinvointipalvelut. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino

Heikkilä, Lydia & Laiti-Hedemäki, Elsa & Miettunen, Tuuli 2019: Buorre eallin gávpogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 68. Tampere: PunaMusta oy

Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia 2016: Saamenkie-listen palveluiden nykytilakartoitus: Saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö.
[https://stm.fi/documents/1271139/4067344/SAAMELAPeselvitys110117_final.pdf/f1418169-7e37-4d7a-803d-30d192ffed5f.](https://stm.fi/documents/1271139/4067344/SAAMELAPeselvitys110117_final.pdf/f1418169-7e37-4d7a-803d-30d192ffed5f;);

Lohtander, Johanna 2018: läkkäiden yhteensovitettujen palvelujen kokonaisuus Lapin maakunnassa.
https://stm.fi/documents/1271139/12617122/Lappi_l%C3%A4kk%C3%A4iden+yhteensovitettujen+palvelujen+kokonaisuus.pdf/e8eb54d4-19bd-a6d0-097e-4a6698b9558d/Lappi_l%C3%A4kk%C3%A4iden+yhteensovitettujen+palvelujen+kokonaisuus.pdf

Pasanen, Annika 2016: Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelais-alueella. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 39. Helsinki: Oikeusministeriö.
[http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0.](http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0)

Heikkilä Lydia
Saamelaiskäräjät